

קול בודד במקהלה הגדולה

חמוטל בר־יוסף ספגה מהלומות לאורך מסלול חייה, החל בנפילתו של אחיה הבוגר במלחמת העצמאות וכלה בהרס חיי משפחתה על רקע התאבדותו של אחד מבניה. מחומרי חיים אלה כתבה שירים בטון הפוך לזה של שירת העמעום החצי־מודע של יונה וולך ומשוררות הניו־אייג' שבאו בעקבותיה. סגנונה הבהיר, הישיר, הנמנע לחלוטין מסלנג, מכל פתלתלות, ממחשבה בלתי־גמורה, מרמז, מאוריריות הוא אולי מה שהרחיק אותה ממרכז שירת הנשים הישראלית המקובלת היום

עקוב

דן מירון

פורסם ב-17:32

השגיאה המופלאה, מאת חמוטל בר־יוסף, הוצאת הקיבוץ המאוחד,

2020

חמוטל בר־יוסף, המשוררת הוותיקה והפעלתנית (שהיא גם מספרת, חוקרת ספרות ומתרגמת), הוציאה לאור באחרונה קובץ שירים, "השגיאה המופלאה", שראוי להפנות אליו את הדעת לא רק משום שהוא המשובח ב-15 קובצי השירה שפירסמה במשך שישים שנות פעולתה ("לולי היה עלי למהר", בכור קבציה, ראה אור ב-1971), אלא גם מפני שיש בו משהו מנחם ומחזק העשוי לסייע ולרווח את הדעת ואת הנפש בימים מרים אלה שאנו נתונים בהם. הקובץ שופע מתיקות מרירה ואותנטיות לחלוטין שאינה נובעת משום ויתור על ידיעת קשיי הקיום ואסונותיו.

הקובץ אינו מהווה חידוש מפתיע לעומת קבציה הקודמים, בייחוד אלה שראו אור בעשור האחרון (כגון "שריקה", 2014). ניכרת בקבצים אלה ההתרוממות ההדרגתית שהגיעה למלוא הינשאותה בקובץ החדש. כמו כן כלולים בקובץ החדש כמה שירים שנכללו כבר בקבצים הקודמים, ושירים אחרים הם בבחינת המשך ועיבוד מחודש של שירים קודמים. עם זאת, מהווה הקובץ בכללו הפתעה. לכאורה, נמצא בו כל מה שכבר הורגלנו למצוא בשירי המשוררת. אבל כל המצאי הזה, בחלקו מורכב מגושים שבורים ואפלים, כאילו הוא מתוכנן באור חדש של אהבת העולם והקיום על סף הפרידה מהם.

חמוטל בריוסף. איור: ערן וולקובסקי

הטונליות הבסיסית של שירתה נקבעה זה כבר. זוהי טונליות של מתיחות קיומית מתמדת המחפשת אפשרויות של "השתוות" (הכותרת שהעניקה המשוררת לספר מבחר שירה שראה אור בשנת 2011), כלומר של התאזנות, של שמירה על שיווי משקל בתנאים קשים במיוחד. המשוררת מדווחת על סדרה ארוכה של מהלומות, שהיה בהן כדי למוטט אותה בשלב זה או אחר של חייה. נפילתו של אחיה הבוגר במלחמת העצמאות; חיים מצומצמים ודחוקים בבית הוריה השכולים, חברי קיבוץ שעברו עטופי אסונם לשיכון עירוני דל; התפרקותה של זוגיות והרס חיי המשפחה על רקע התאבדותו של אחד הבנים.

בריוסף מודה בקשיחות ובדוקרנות שמהלך חיים זה קבע לאישיותה: אשה תקיפה, דעתנית, וכחנית, ישירה, בוטה, לעומתית, נוטלת בידיים חזקות — אולי חזקות מדי — את חומרי החיים; ועם זאת היא גם אשה רגישה, חושנית, אוהבת, תלויה לגמרי באהבת הזולת, ובכל זאת חזקה, שורדת, עומדת על שלה. בהתאם

ורמזים מעורפלים, יצוקה בעברית ספרותית חיה, שאינה נכנעת לרצף דיבורי
אלא מתעקשת לומר את שיש לה לומר בשלמות, ללא גמגום וללא הגזמה. שירה
המדברת על הדברים הקשים כמות שהם, ועם זאת אינה נתפסת לא לפתוס או
לרגשנות ואף לא להסתתרות מאחורי מוסיקליות וגמישות היכולות גם להצעיף
את חסטי המציאות וצלקותיה.

במסגרת שירת הנשים הישראלית פונה הטון המאפיין את שירה בכיוון הפוך לזה
שפותח בשירת העמנום החצי־מודע של יונה וולך ומשוררות הניו־אייג' שבאו
בעקבותיה, במה שתיארה ז'וליה קריסטבה כרצף לשוני "סמיוטי", הקודם
להכרעות בינריות במבע והמנזל מבנים תחביריים הכופים על האמירה משמעות
אחת. בר־יוסף מפתחת שירה שבה שולט הסדר הסימבולי המבטא פיכחון,
תקינות תחבירית, אמירת דברים ברורים ומחודדים. האחיזה בסדר הסימבולי היא
לגביה צורך קיומי, תנאי להשגת מידת ה"השתוות", שלעתים יש לה גם גוון כמו
דתי של קבלת הדין.

נטייתה המוטבעת היא ללכת באמירתה "עד הסוף", לבטא מצבים קשים
בדיקציה שגם היא שואפת לקושי, אפילו לבוטות. כך גם בספרה האחרון. מצבי
קיצון מתוארים כאן בעירום מיטונימי חסר כל ריכוך מטפורי או העצמה
היפרבולית. כך התאבדותו של הבן, שאינה מצועפת בדוק כלשהו: "את השטיח
הגדול / את כתם הדם שנשאר סביב ראשך / את שברי הגולגולת וגושי המוח /
את המשקפיים, את האקדח, / את צלילי הפסנתר, את מבט עיניך, את קולך —
/ את הכל אספתי, גילגלתי, והשלכתי לבולען שנפער בי".

גם כשהמשוררת משתמשת בלשון פיגורטיבית, הדימוי או המטפורה שלה באים
לחדד את האמירה ולא לרכך אותה במעטה של יפעה ציורית: "פתאום העולם
נקלף ונשאר בלי שמים, / כמו שולחן אחרי האוכל, כשמנערים את המפה, / או
כלה שהינומתה הורמה באחת / והיא נחשפה בכל חטיתה"; "הרים ערמומיים,
שותקים / — — מכינים חיק מחודד לדקור / את הראש הרך של השמש".

מעניינת במיוחד היא דרכה במיצוי הרמיזה הספרותית, שגם ממנה היא מפיקה קושי שכאילו לא היה בה בהקשרה המקורי, למשל בשיר הקטן: "העלים השתתקו ברוח, / פועלים כבר ארזו כלים, / כל הספרים נאלמו. / גם אני מתכוננת לנוח, / התחלתי למות". הקורא יכיר בשיר אחת ממאות הפרודיות הרציניות והווריאציות שהסתמכו על "שיר לילה של נודד" מאת גתה, אולי השיר הלירי הידוע ביותר בספרות הגרמנית. גם בו מדובר על השתתקות היקום בלילה: מרגוע על ראשי ההרים; אף משב רוח אינו מרחיש את עלי העצים ביער; אפילו הציפורים הקטנות השתתקו, ולהלך היגע מובטח: "חכה מעט — תכף גם אתה תנوح". הקול הקסום המשמיע את הדברים באוזני ההלך מגלה טפח ומסתיר טפחיים: בעודו נלחש כאילו מתוך דממת הקוסמוס הוא בעצם מבטיח להלך, האדם היגע והעקור, את מנוחת המוות הקרבה ובאה ואת ההצטרפותו לדומייה הכללית; אבל הוא מותיר את עוקצה הקיומי המר של הבטחתו נסתר, עטוף ברוך המוסיקלי של השיר.

בשירה של בריוסף ההלך היגע (היא עצמה) הוא המשמיע את שיר הלילה שלו. אף כי גם הוא מתחיל בהשתתקות העלים ברוח ששככה, הוא מציב את עצמו לא רק בנוף אורבני יומיומי (לעומת היער הגרמני הרומנטי של גתה), שבו כרוכים צילי הערב בהפסקת עמל היום (הפועלים שארזו את כלי עבודתם), אלא גם בנוף הפנימי הקודר שלה עצמה, שבו הורגלה למצוא מרגוע כלשהי בנחת הספרים, משהו להמתיק בו את מרירות היום. אבל הספרים נאלמו כשם שנאלמו הציפורים הקטנות שביער. אשר להבטחת המנוחה ליגע, המשוררת שולפת את התער מנרתיק המשי שבו עטף אותו גתה ומבצעת את החתך: "התחלתי למות!" מה שהיה רמז דק ומצועף נהפך לאמירה בוטה, חד־משמעית.

הישירות, הבוטות וחדות האמירה נותרו אפוא סימני ההיכר הסגנוניים והטונליים גם של קובץ השירים החדש, אלא שהם שולבו בו במסכת חדשה העושה בהן שימוש שונה במקצת מזה שהיה מקובל בקבצים הקודמים. ארבעה הם מרכיבי העיקריים של מסכת זו. גישה מכילה אל הזולת, אל טיפשותו, אפילו אל זדוניותו, שתמיד ניכרת בה גם איזו תמימות או אוויליות; הומור עצמי רענן, המאפשר התבוננות גם באווילי ובזדוני שבעצמי; חירות נפשית מלאה המתאפשרת הודות להומור זה; ויכולת מפתיעה, בלתי ניתנת לניחוש מראש, להתפרק לפתע מכל כלי הזין וקשקשי השריון של השכלתנות, המודעות והביקורתיות ו"להבהב" ברגע טהור של אושר נטול הסבר; רגע של חיוב הכל בצורה שיש בה אפילו מן המביך.

• שיר | כמו קנה קש זהב

• "בלי הרבה דיבורים": מבחר משירי חמוטל ברייזוס, משוררת שחוסכת במלים

• היא ממציאה את כללי המשחק והוא מתוכנן

בסופו של הקובץ מתבוננת המשוררת באלוהים הכובש חיוך למראה התפרצויות האושר הפתאומיות שלה, מביט בה כשם שהבקיא במוסיקה מתבונן בשעת הקונצרט במי שבבורותו פרץ במחיאיות כפיים בטרם הסתיימה השמעת היצירה המוסיקלית, והוא, המתבונן, "מושך בכתפיו" ספק בזלזול ספק בסלחנות.

הגישה אל הזולת ברוב שירי הספר מפגינה אהדה וחמלה, או לפחות הבנה יותר מאשר ביקורת. המשוררת מנסה להיכנס לעורם אפילו של אלה שאינם סובלים אותה, "להכיר, לדעת, לטעום / את השנאה המרה / של השונא אותי", לראות את עצמה בעיניו ולשמוע באוזניו את קולה הרך מדי, המבקש לשאת חן. היא יודעת את כוחה חובק־הכל של הטיפשות ("חשדנית ותמימה, עזת פנים מתנצלת, מתעקמת או יותר מדי ישרה" וכו') ואת הפעפוע של התמימות החודר כמעט לכל מקום, ואפילו הרשעות ספוגה בו.

ב"אודה לתמימות" (ברייזוס פנתה לסוגה המסורתית של האודה כבר בקבציה הקודמים) היא מייצרת סיטואציה שכל פרט שבה מכמיר את הלב. הדוברת הולכת במוצאי שבת באחת משכונות ירושלים לביקור אצל "ידידה כמשה והולכת", "שהכעס והשנאה מחזיקים אותה בחיים". היא נושאת עמה שקית מטעמים שנועדו להמתיק מעט את מרירותה הכבושה של האשה. כל דבר שהיא רואה בדרכה מוכיח לה מדוע הכעס והשנאה חוסמים את המגע עם העולם וראוי להשתחרר מהם. הנה איש גבוה מאוד משחק בכדור עם בתו הקטנה. "היא ממציאה את כללי המשחק והוא מתווכח". הנה ילדים שובבים מנסים לבלבל את הצועדת בקריאות "חג שמח" ממקום מסתור. הנה שתי נערות מצחקקות, "לאחת מהן כפות רגליים שאגודליהם נוגעים זה בזה". הנה כלב קשור ברצועה "זנבו השעיר מתנועע ביושר ובסיפוק"; והנה גבר עבה יושב על ספסל עם אמו העיוורת וקורא לה בקול גדול את פרשת השבוע ברוסית. "תמימות איומה עד דמעות שוברת את לב העולם".

ההומור העצמי, פעמים גלוי יותר ופעמים פחות, מציץ מפינות שונות בספר. הוא מגיע לשיאו במחזור האפיטפים העצמיים (כתובות למצבה; סוגה ותיקה, שבה

בקבציה הקודמים, אולם הפעם הגיעה בעשר הכתובות המחורזות שרשמה על עצמה לשיא של ניסוח מהוקצע ושנינות מבריקה ההופכים אמת נוקבת למשהו הדומה לשעשוע: "פה נטמנה גופה / של גברת אחוזת טירוף, / ויש אומרים: פשוט טיפשה, / שגם ליקרים לה ביותר / היתה אומרת בפרצוף / את האמת החשופה". או: "פה נטמנה אשה קשה, / עיקשת, מחוספסת, / שאת אהבתכם ביקשה, / והיא עוד מחפשת".

האפיטפים מדגימים בין השאר את עקרונות סגנונה של בר־יוסף: דיוק, בהירות קלאסית, ישירות, תקינות, נורמטיביות של לשון תרבות ושיח תרבותי, הימנעות מוחלטת מסלנג, מכל פתלתלות, ממחשבה בלתי־גמורה, מרמז, מאורריות. ייתכן שסגנון בלתי־אופנתי זה, המתאים לשיח אינטליגנטי של אנשים מגובשים וספוגי־תרבות לשונית ולא לשיח ריגושי מעורפל המביע איזה עצמי נזיל, הוא שהרחיק את בר־יוסף ממרכז שירת הנשים הישראלית המקובלת היום.

הסגנון הוא גם תמצית הווייתו של האדם המשתקף בשירים: אשה שספגה מהלומות לאורך מסלול חייה אך הגיעה לבסוף לשליטה מלאה בתנועתה בתוך השטף הנושא אותה אל עומק הזקנה. היא עכשיו גברת לחייה, מסוגלת לקחת מהם את הטוב שהם מעתירים עליה ולהימנע ממה שהוכח כמביא עמו כאב ותסכול. כך למשל לא תיענה לפיתוייו של מחזר המנסה בכל דרך לכבוש את קרבתה. היא מחזיקה בידו ואומרת לו "לך ממני, אני עסוקה מדי". ויחד עם זה היא בכל זאת "עלולה להתאהב", מצב שהיא מונה בין החולשות הבאות עם הזקנה, כגון אובדן הזיכרון או נפילה בעת הילוך בלתי־זהיר. אבל עכשיו לא תניח לאיש לקרוע את לבה: "אצלי לא תעשה זאת שוב!"

עם זאת היא עלולה גם לשבור את כל הכללים ולצאת מן הכלים: להתמסר לרגשה חושנית, לדבר בקול שאינו קולה הרגיל, לנשום ולנשוף בגרון לא לה, לצעוק צעקות עונג מאותו גרון זר. היאטוס ריגושי וחושני כזה יכול לקטוע תרגילי ההשלמה עם הזקנה, קבלת דין המוות הקרב ובא, ידיעה שיש לחיות לא כרצוי

הקמטים המצטופפים סביב השפתיים (בילדותה חשבה שהם שייכים בלעדית לתופרת המכוצת את שפתיה בשעה שהיא מעיילת חוט בקופו של מחט), הודאה בכל סימני ההתרופפות הפיסית שמביאה עמה בליית הגוף. בכל זאת ותוך כל אלה היא יכולה לקבל גם את "השגיאה המופלאה" ולהתמסר לה ללא חשבון: "השגיאה המופלאה ההיא / ואיך שהייתי מוכנה / להתפשט / מהכל, לתת הכל, / כשבחוץ ירד גשם / ואני הבהבתי".

ביסוד הדברים מפכה בקובץ השירים היפה הזה שמחת חיים המאפשרת התחברות עם הוויית חיים אנושית רחבה, מכילה ומפויסת. עד כה, אומרת המשוררת, לא אהבה "לדבר במקהלה" לכן היה קולה השירי בודד ו"רועד". אבל עתה שמעה "קול שר בקולי". כמעט בלי דעת מצאה את עצמה שרה "במקהלה גדולה / של השבים מן המוות / אל תשוקת החיים".

תגיות: [ספרים](#)

כתבות מומלצות

בכירים ישראלים: העמדה נגד מכירת מטוסי אף-35 לאמירויות לא השתנתה

שומר מג"ב נדקר בעיר העתיקה בירושלים ונפצע בינוני

זה היה אמור להיות הרגע הגדול שלו. הוא יסתפק בוועידת רפאים

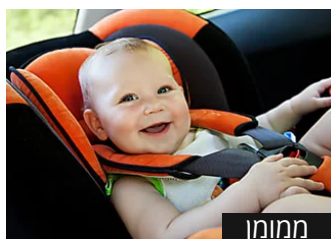

הפרקליטות תערער על קלות עונשו של איבגי ועל זיכוי משני אישומים

"ביזוי קודשי ישראל": כ-1,500 בני אדם הפגינו נגד "היהודים באים"

Recommended by

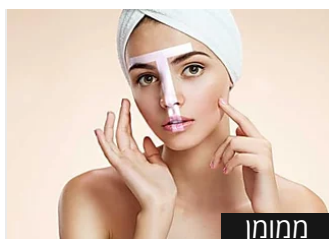
כתבות נוספות שעשויות לעניין אותך

ממומן

רכב INsite /

הטכנולוגיה הישראלית
שמגבה כל הורה
ששוכח את הילד ברכב

ממומן

קמדיס /

יש לך סבוריאה
דרמטיטיס? יש קרם
שפשוט עובד

דעות /

אפשר להבין את יאיר,
ריקלין וטאוב

ספרות /

שירי קורונה | במקום
לכתב לך ואכל סביח

